

AZ OLDOTT MŰVELŐDÉSI FORMÁK SZEREPE AZ ISKOLÁKBAN

Mielőtt megkísérlem bizonyítani, hogy van, illetve lehetne szerepe az oldott művelődési formáknak az iskolákban, szükséges szólnom arról, hogy mit is értek oldott formákon, melyek azok az együttlétre, az együttes művelődésre szolgáló alkalmak, csoportok az oktatási intézményekben, amelyek hiányát, vagy legalább is elenyészően kis számát a közművelődés és az iskolai oktató-nevelő munka nagy adósságának, ki nem használt, jó lehetőségének vélem.

Oldott művelődési formának nevezem azokat a végső soron művelődési célú és jellegű, egyszeri vagy huzamosabb ideig rendszeresen szervezett programokat, illetve azokat a csoportokat, amelyek létrejötte, tartalmának vagy működési rendjének kialakítása "alulról" történik, a résztvevők szándékából, ötletei alapján, cselekvő közreműködésével valósul meg. Tartalmilag és formailag is nagyon sokféle művelődési alkalom tartozik tehát ide. Egy lényeges közös sajátosságuk van: nincs "felülről" előre pontosan meghatározott szervezeti keretük, intézményesen szentesített működési szabályzatuk. Menetközben, az adott programot kitalálók, a csoportot alakítók döntenek el együttlétük tartalmát és formáját. Amolyan igazi, a szó szoros értelmében vett önképzőköri formák, illetve baráti-alkalmi vagy rendszeres-összejövetelek ezek. Lehet ez a bizonyos oldott forma színjátászó kör, szerveződhet közös hobby üzésére, szolgálhatja valamilyen tudomány vagy művészet együttes megismerését, lehet önismereti csoport, vagy a táncolni szeretők társasága, lehet bármilyen klub, vagy az egymás társa-

ságát kedvelők többé-kevésbé rendszeres összejövetele. Egy a lényeg: a program, a társulás önkéntes, baráti jellege, olyan együttlét, ahol alkalom nyílik másokkal közös tevékenykedésre, ahol az együttes cselekvés, az együtt töltött idő minden jelenlévőnek szervezési, alakítási, befolyásolási alkalmat kínál. Olyan kapcsolat, ahol mindenkire egyformán szükség van, s ahol éppen ezért mindenki kipróbálhatja, növelheti és megmérettetheti tudását, képességeit, másokra való hatását.

Használhatnám persze a közművelődési gyakorlatban és sajnos a szakirodalomban is sokszor alkalmazott kötetlen forma elnevezést. Ezt azért nem teszem, mert ez a szóhasználat vagy a művelődés és a szórakozás merev kettéválasztásán alapszik, amely szerint a kötött programok a művelők, a kötetlenek a szórakoztatók, vagy - különösen az ifjúsági klubok területén - a tervezett program, illetve a program nélküliség jelölésére szolgál.

Nem hiszek a szórakozás és a művelődés kettéválaszthatóságában. Hiszem, hogy nem művelhet-nevelhet az, ami untat, ami érdektelen, s tudom, hogy a klubvezető/k/ számára minden program kötött, ha az tervezettséget jelent az irányító szempontjából, s mindegyiknek kötetlennel kell lennie, ha a kötetlenség azt jelenti, hogy a tagok, a jelenlevők kedvük szerint tevékenykednek. Nem hiszem azt sem, hogy egy klubban előfordulhat olyan szituáció, hogy nincs program, illetve, hogy egy jó klub megengedheti magának azt a helyzetet, hogy csak akkor van program, ha jön egy ismeretterjesztő előadó, vagy egy művész, vagy egy más foglalkozású vendég.

Mindezekért maradok az oldott jelzőnél, amiről persze tudom, hogy nem eléggé pontos megfogalmazás, de rendelkezik azzal a hihetetlen előnnyel, hogy a magyar nyelvben az oldott hangulat kifejezés mindenki számára ismert, s tartalmazza legalább azt az értelmet, hogy minden oldottnak nevezhető, ami az adott formában résztvevők számára kellemes, baráti, feszültséget oldó, önkéntes, örömszerző.

Miért van szükség az oldott formákra? Az iskolai oktató-nevelő munka nagyon sok mindent meg tud oldani, s nagyon sok mindent, természetesen nem. A tanórák, az iskolai KISZ-szervezetek és a különféle tanórán kívüli programok, illetve a szakkörök - az iskola jó vagy rossz voltától függően - több vagy kevesebb ismeret, tudás megszerzését teszik lehetővé. Jelenlegi formájukban azonban nem, vagy legalábbis nem eléggé tanítanak meg az alábbiakra:

- tanulni, a tanultakat az élet kialakításához, megszervezéséhez felhasználni;
- másokkal együtt élni; nem adnak módot az empátiás készség, a tolerancia képesség kialakítására. A valóságos együttműködésre való készség, a másikkal való szövetség megtanulására; /sajnos, inkább van mód az iskolában az egymás elleni harc kipróbálására és átélésére, semmint az együttműködés gyakorlására/;
- barátságot kötni, emberi kapcsolatokat teremteni és tartani;
- beszélni és vitatkozni, a különféle véleményekből válogatni, dönteni; egyáltalán, a dolgokról és jelenségekről önálló véleményt alkotni;
- a demokráciára, a tényleges közéleti szereplésre felkészülni, kialakítani a beleszólás készségét és ingerét, az ehhez szükséges tudás és jártasságok birtokában;
- kipróbálni az én erőit, a sokféle emberi képességeket, megmutatni az ezzel összefüggő belső tartalékokat;
- sok-sok élményt szerezni a közéleti, közösségi cselekvésben, nem biztosítják a "nekem ehhez közöm van", "én itthon vagyok" érzést.

A jó klub, illetve a más, oldottnak nevezhető művelődési forma éppen a fenti feladatok szempontjából nevezhető kitűnő lehetőségnek. Ha mindezeket jól csináljuk, illetve ha engedjük és segítjük, hogy a gyerekek, a fiatalok jól csinál-

ják, akkor ez az önismeret és emberismeret, a tettek és a cselekedetek következményeinek felmérése szempontjából különleges jelentőségre tesz szert. Ha hagyjuk ilyen módon önállóan, alkotóan cselekedni a fiatalokat, akkor ők rövid időn belül, egyre inkább képesek lesznek "bejósolni" tetteik következményeit, s egyre nagyobb lehetőséget nyernek arra, hogy magatartás választásukban tényleges szabadságra tegyenek szert. Az rajtam múlik, tőlem függ, vagy legalábbis beleszólhatok ebbe - érzés mulhatatlanul kell a felnőttkori felelősség, a tulajdonosi szemlélet kialakulásához.

Nagyon fontos számunkra, hogy a művelődés, az együttes tanulás, a szórakozás sok-sok pozitív élményt adjon, sohase legyen riasztó, untató, fáradságos tevékenység. Csak akkor tudjuk az ún. permanens művelődést valamiféle általános emberi ideálnak elfogadtatni, ha mindig figyelünk arra, hogy a művelődési alkalmak érdekesek legyenek, az adott emberek számára jelentsenek valamit, ha tudomásul vesszük, hogy a szórakozás és a művelődés szétválaszthatatlan, ha elfogadjuk, hogy a különböző ismeretszerzési, tanulási alkalmakról nem valamiféle értelmiségi minta alapján, hanem az emberek tényleges érdeklődése és igényei alapján kell döntenünk.

Az egész kérdéskör megítélésakor számolnunk kell azzal, hogy az emberi kapcsolatok, a társasági élet, az együtt művelődés és szórakozás, minden látszólag ellenkező tendencia ellenére, egyre fontosabb lesz az emberek számára. Éppen ezért úgy tűnik, érdemes számba venni, mi a jelenlegi helyzet az iskolai oldott művelődési formákkal, ha tetszik, szűkebben az iskolai klubokkal kapcsolatban.

A középfokú tanintézetek klubjairól, illetve az iskolán kívüli oldott művelődési formákról, valamelyest is hitelesen csak úgy lehet szólni, ha bevalljuk: nagyon nagy az a szakadék, az a távolság, ami az elképzelhető, a szükségesnek tartott funkció és a jelenlegi működés között fennáll. Nem arról van tehát szó, hogy az iskolai klubokra és közművelődési formákra is áll

az "értünk el eredményeket, vannak még problémák, kell, lehet a tevékenységet fejleszteni" típusú, az értékelés látszatát keltő, közhelyszerű ítélkezés, hanem hogy lényegesen és minőségileg is más az a valami, amit ma - ritka kivételtől eltekintve - iskolai klubnak nevezünk, s ami kellene hogy legyen. A témáról beszélve nehéz letagadni a kételyt, a szorongást: vannak-e egyáltalán középiskolai klubok, léteznek-e a középiskolákban ún. oldott művelődési formák.

Látszólag költői ez a kérdés, hiszen ha nem lennének, akkor nem is lehetne beszélni róluk, akkor tevékenységük jellege, színvonala nem is jelentene problémát. Hogy a kérdés mégis valóságos, azt az a definíciós zűrzavar, pontatlanság teszi, ami sajnos nemcsak a klubok értelmezésében, az iskolai közművelődési formák meghatározásában van, hanem a többi, közművelődés területén lévő szervezet, foglalkozás-típus elnevezésénél is gyakran előfordul. Még mindig legalább öt-hat féle klubfogalom használatos nálunk, ami ráadásul nemcsak abból adódik, hogy nem gondolkodunk egyformán a klubok szerepéről, funkciójáról, hanem abból is, hogy ez az elnevezés divattá vált, mindenki jó reklámhatásúnak érzi, ezért a legkülönbözőbb célú, jellegű és szerkezetű dolgokat illeti ezzel a névvel. Nem ritka, hogy azért nevezünk valamit klubnak, mert nem tudjuk vagy nem akarjuk pontosan meghatározni az adott dolgot.

Amikor én a kérdést valóságos problémaként vetem fel, akkor a klubot olyan baráti társulásnak értelmezem, amelynek tagjai kapcsolatot kívánnak tartani egymással, illetve aminek létrehozását és megmaradását az a szándék biztosítja, hogy a csoport tagjai szívesen és önként vannak együtt, akarnak valamit közösen csinálni, kíváncsiak egymásra. A klubban az együttlétek során körvonalazódnak olyan közös értékorientációk, normák, szokások, amik révén kialakul a sokat emlegetett "mi-tudat".

Van-e ilyen értelemben vett klub, illetve valamiféle művelődési közösség ma a tanintézetekben? Teljes megbízhatósággal nem tudok válaszolni, hiszen nincs országos érvényű,

tudományos eszközökkel lefolytatott vizsgálat, ami igazi támpontot adna ehhez. Így csak azt mondhatom, hogy eddigi tapasztalataim szerint alig van ilyen jellegű társulás. Joggal felvetődik a kérdés, ha ennyire nincs, vagy kevés az ilyen jellegű művelődési forma: Kell-e, lehet-e egyáltalán klubot, oldott művelődési formát szervezni a tanintézetekben?

Jelenleg sem műfaji, sem terjedelmi okokból nincs mód arra, hogy a választ minden vonatkozásban megalapozottan, elmélyült érveléssorozattal indokoljam. Csak arra van lehetőség, hogy mintegy vitaindító jelleggel, a tévedéshez is lehetőséget és jogot kérve, a tapasztalatok alapján elmondjam a véleményemet.

Kellene és lehetne. Lehetne, hiszen a középiskolákban éppen az a korosztály jár, amelyik talán a többenél is sokkal jobban igényli a baráti együttlétet, amelyiknek igen erős a belső kényszere arra, hogy önmagát értékelje, hogy erejét és lehetőségeit a mások véleményének és ítélkezésének tükrében is megmérje. Lehetne, mert ha sok helyen nincs is önálló klubhelyiség, ha a kicsit kampányszerűen kialakított pinceklubok barátságtalanok, rosszul fűthetők és szellőztethetők, egyszerűen, ha a körülmények nem is túl jók, az iskola mégis csak alapvetően közösségi intézmény, ahol jó szándékkal és egy kicsi ötletességgel kialakítható, vagy akár csak a találkozások időpontjára alkalmanként átrendezhető egy terem klubsobává. Csaknem biztosra vehető, hogy a közös iskola eleve feltételez vagy teremti amnyi közös problémát, élethelyzetbeli azonosságot vagy hasonlóságot, közös érdeklődési területeket, amelyek minimuma ténylegesen kell ahhoz, hogy legyenek olyanok, akik a tanórán, vagy az osztályok közötti iskolai programokon kívül is találkozni akarnak egymással. Végül, minden más fenntartónál nagyobb esély van az iskolákban arra, hogy a klub, vagy a bármilyen ún. oldott művelődési forma talál egy olyan felnőtt patronálót, aki kellő pedagógiai és pszichológiai érzékkel és felkészültséggel segíteni tud az együttlétek megtervezésében és megszervezésében, s aki tudásával és tapasztalatával jelen

van a szükségszerűen támadó, és folytonosan újrateremtődő konfliktusok megoldásában /és nem elsimitásában!/. Egy pedagógus patronáló, vagy háttérből segítő vezető mindenkinél jobban részt vehet abban a közös világ-felfedezésben, ami minden klub, minden oldott művelődési forma leglényege, legigazibb programja.

S hogy miért kell, miért kellene?! Más előjellel mindazért, és nyilván még sok fel nem soroltért, ami miatt lehetne. Sokan és sokféle megközelítésből igazolták már, hogy önmagunk, helyünk, szerepünk és lehetőségeink helyes megismerése mennyire nélkülözhetetlen, hogy a torz önismeret milyen személyiségzavarokat, beilleszkedési nehézségeket okoz. Azal sem kevesen foglalkoztak már, hogy az iskola csak a tanórák révén mennyire kevésbé tud segíteni mindezekben a problémákban a diákoknak. Az is biztos, hogy a 15-20 év közötti életszakasz a művelődési szokások kialakulása és rögződése szempontjából a leginkább döntő időszak. Sajnos, azt sem kell kimerítően bizonyítani, hogy manapság nagyon kevés az együttlétre alkalmas, közösségi helyiségek száma, s hogy a kis lakások is nagyon megnehezítik az emberi-baráti-társasági kapcsolatok teremtését. Mindezek miatt úgy tűnik, nagy luxus lenne ebben a vonatkozásban is lemondani mindarról, amit az iskola nyújthat. Végül szükség lenne a klubokra, illetve a különféle oldott formákra, hiszen ezek olyat tudnak, amit semmilyen más tanórán kívüli művelődési forma sem.

Mit nevezünk ma klubnak a középiskolákban?

Nagyon sokféle variációval találkozhatunk. Egy közös momentum azonban mindegyikben fellelhető, nevezetesen az, hogy a klub elnevezés mögött egyik esetben sincs tényleges tagság. Szép számmal akad olyan iskola, ahol azért beszélnek klubról, mert adva van egy helyiség, amit nem, vagy nemcsak tanítási célra használnak, s amiben az osztályok külön-külön, esetenként egymást meghíva, rendszerint egy héten egyszer klubdelutánt rendeznek. Egy másik, ugyancsak több iskolában elő-

forduló megoldás az, amikor a klubot valamiféle keretfogalomként, gyűjtő elnevezésként értelmezik, s ide sorolják az összes tanórán kívüli programot, akár az iskola által meghirdetett szakköréről, akár valamilyen művészeti csoportról, vagy iskolai ünnepségről van szó. Az sem ritka, hogy adott egy klubhelyiség, van klubvezető tanár is még külön, erre tervezett program is időnként, olyan, amire az iskola bármelyik tanulója elmehet elvileg. Ebben az esetben a klub jól vagy rosszul, változatosan vagy kevésbé színesen összeállított műsorok, rendezvények sorozata, amit a vezető tanár nem kis fáradsággal talál ki és szervez meg. Ez annál is inkább igaz, mivel ezekre a programokra rendszerint nincs elég, esetenként semennyi pénz, s a műszaki-technikai feltételek megteremtése sem könnyű. A tanulók úgy viszonyulnak az ilyen típusú klubhoz, programhoz, hogy viszonylag sokan elmennek, ha táncolni lehet, s jóval kevesebben, nem ritkán csak a tanár kedvéért, becsületből, ha valamilyen ismeretterjesztő előadás vagy más műsor van napirenden. Kollégiumban működő kluboknál sajnos az is előfordul, hogy a részvételt pontozzák - ugyanolyan elrettentően, ahogy a szocialista brigádok művelődési vállalásait -, s hogy a diák azért érdekelt a részvételben, mert ez beszámít a KISZ-munkájába, vagy mert az így összegyűjtött pontok fejében többször, vagy hosszabb ideig kap eltávozást, kimenőt.

Az összes eddigi variáció közül a klub, az oldott művelődési formák eredeti céljának, nevelő lehetőségeinek leginkább az a modell mond ellent, amikor a klub nem más, mint egy KISZ-alapszervezet "vállalása". Arról van ilyenkor szó, hogy az iskola egyik alapszervezete klubos alapszervezetnek neveztetik, ami természetesen nem azt jelenti, hogy tagjai valamilyen klubnak a résztvevői, hanem azt, hogy az ide tartozó gyerekeknek kell felelniük az iskolai klub-munkáért. Szándékosan fogalmazok ilyen általánosságban, ugyanis ezek az alapszervezetek, s az őket irányító tanárok sem látják világosan, hogy mi is valójában a feladatuk. Még az a leggyümölcözőbb értelmezés, amikor úgy döntenek, hogy az ő dolguk a

klubhelyiség gondozása, a terem takarítása, ez ugyanis legalább kézzelfogható és végrehajtható, s - nem utolsósorban - haszna is van. A konfliktus persze nemcsak a feladatok tisztázatlanságából adódik, hanem abból is, hogy e munkával megbízott tagoknak az iskola egésze számára kellene különféle programokat, vagy klubot csinálni anélkül, hogy tudnák, akar-e valaki egyáltalán ilyesmit, s ha igen, kik azok, s pontosan mit is szeretnének. A legoptimálisabbnak azt a ritka, s egyébként hivatalosan nem is megengedett megoldást tekinthetjük, amikor a klubos alapszervezet önmagát tekinti klubnak, s saját tagjai számára tervez és szervez különféle találkozási alkalmakat.

A klubos alapszervezetek létét, legalábbis jelenlegi formájában, nemcsak nem jó elképzelésnek, de kifejezetten káros jelenségnek tartom. Lejáratja a KISZ-munkát azzal, hogy megvalósíthatatlan vállalásra készíti, s hogy elmossa a nagyon is szükséges határt a KISZ és a klub célja, feladata, funkciója között. Ettől elválaszthatatlanul, hamis képet alakít ki a gyerekekben a közművelődésről, ezen belül a klubról is, s egyáltalán nem segít abban, hogy számukra mindez a sikerek, az örömök forrása legyen. Végül, de egyáltalán nem utolsósorban, ezzel a módszerrel nem lehet olyan klubot, közösségi művelődési formát létrehozni és működtetni, ami az ilyen típusú társulásnak joggal tulajdonítható művelő-nevelő feladatokat ténylegesen ellátja.

A leginkább elfogadható a pillanatnyilag előforduló klubváltozatok közül az, amelyeknél egyfajta szolgáltatást biztosítanak a gyerekek számára, egy olyan helyiséget, ahol tanítás előtt vagy után, esetleg az ötperces szünetben, rövid időre találkozhatnak mindazok, akik beszélgetni akarnak egymással, vagy pihenésként kedvük támad valamilyen klubjátékra. Kollégiumokban ehhez TV-nézési és zenehallgatási lehetőség is társul. Sajnos, e látszólag minimális programhoz is csak nagyon kevés helyen adottak a feltételek. Jellemző, hogy az alapvető problémát a kötelező /?/ tanári felügyelet megoldatlansága jelenti. A szünetek igénybevételét a tanórák védelme, a fegyelem megóvása nem nagyon teszi lehetővé. Félnék attól, hogy a tanulók kés-

nek az órákról, hogy túlságosan "kikapcsolódnak" a klubban töltött percektől. A háttvégi nyitvatartásnak, vagy akárcsak az estinek is, az esetek legtöbbszörében az az akadálya, hogy a túlterhelt pedagógusok között nem, vagy alig akad olyan, aki hajlandó a gyerekek foglalkozását "felügyelni". A kollégiumokban a spontán, az önkéntes igénybevételt általában házirendi megfontolásból korlátozzák, de itt azért sokkal gyakoribb és rendszeresebb a nyitvatartás, mint az iskolákban.

Két kérdés is logikusan következik a fent vázoltakból:
Hogy alakult ki ez a helyzet, miért ilyenek az iskolai klubok?
Miért kell klubnak hívni azt, ami nem az? Az első kérdésre nagyon röviden lehet felelni: ma még nem megfelelők a klubnak mint közösségnek, mint közművelődési formának az objektív és szubjektív feltételei az iskolákban.

Az objektív feltételek akármelyik elemét nézzük, nagyon szorítóak a gondok. A legalapvetőbb probléma azokon a helyeken van, ahol nincs klubhelyiség, vagy ahol az e célra alkalmanként átalakítható terem igénybevételét takarítási problémák, vagy az állag megóvása miatt az iskola vezetője csak ritkán, akkor is fenntartásokkal engedélyezi. Fentebb már említettem, hogy a meglévő önálló klubszoba nagy része is igen barátságtalan, rendkívül szegényesen berendezett és felszerelt, aligha csábít bárkit is arra, hogy ideje egy részét itt töltsse. Nem kisebb gond az sem, hogy az iskolai kluboknak nincs költségvetésük, rendszertelenül és tervezhetetlenül kapnak alkalmanként pénzt, akkor is keveset. A folyamatos működésre, az egyes programokra még annyi sem jut, ezért mindent baráti-ismerősi alapon, esetleg a tanárok társadalmi munkájával kell megoldani. Természetesen nem az a baj, hogy ilyen módszerrel is kell dolgozni, még csak nem is az, hogy nincs lehetőség rendszeresen előadók vagy művészek meghívására, hiszen végül is egy klubnak nem ez az egyetlen, még csak nem is a legfontosabb feladata. Az azonban biztos, hogy teljesen szíveségi alapon nehezen képzelhető el tartalmas, folyamatos klubélet.

Szubjektív akadály sincs kevesebb. A legfontosabb, a többire is kiható ezek közül az, hogy igazán senki sem tartja fontosnak a klubot. Tapasztalataink szerint az iskola vezetői sok gondjuk, problémájuk mellett, végig sem tudták gondolni, hogy milyen nevelési lehetőségek rejlenek ebben. Az iskolai klubok létrehozását szorgalmazó különböző szintű ajánlások, irányelvek számukra mindenek előtt csak egy újabb, nem kevés pénzzel és munkával járó feladatot jelentenek. Ebből az is következik, hogyha ennek ellenére vállalkoznak rá, akkor azt tartják jó megoldásnak, ha a klubmunkában az egész iskola részt vesz. Nyilván, valahogy így alakult ki az a koncepció, hogy egy iskolai klub semmilyen körülmények között nem lehet "zárt", hogy nincs szükség tagságra - holott ez egy kórusnál, egy színjátszó csoportnál vagy egy szakkörnél mindenki számára természetes -, s hogy az a demokratikus eljárás, ha az iskola minden tanulója klubtag. Nem nehéz belátni, hogy ha egy szervezethez tartozásnak semmilyen feltételei sincsenek, még az sem, hogy aki tagja kíván lenni, az legalább kinyilvánítsa, megfogalmazza ebbéli szándékát, akkor az valójában már nem is szervezet. Többszörösen igaz ez a klubközösségre, amelynek alapfeltétele, hogy tagjai ismerjék egymást, kölcsönösen kapcsolatban álljanak egymással, akarjanak, tudjanak együtt tevékenykedni. Iskola méretü létszámmal mindez teljesen irreális. Semmi csodálkozni való nincs tehát azon, hogy a "mindenki klubtag-döntés" azt eredményezi, hogy senki sem az, s hogy ezért tagság hiányában klub sincs. Ez a látszatra demokratikus elképzelés nemcsak azért nagyon káros, mert lehetetlenné teszi a közösség kialakulását, hanem azért is, mert következményeként a klub ürügyén szervezett iskolai programok - például az ún. tanintézeti ismeretterjesztési akció előadásai - teljesen antidemokratikusan szerveződnek, nem kisebb-nagyobb közösség érdeklődése, igénye a témák, a rendezvények kiválasztásának alapja. Teljesen érthető, hogy ilyen körülmények között a különféle ismeretátadási programokon való részvételre presszionálni kell, s hogy ezek a tanulók számára - a táncos összejeveteleket leszámítva - a tanórák folytatásai.

Összefügg az előző problémakörrel, tulajdonképpen annak eredménye, hogy a klubot egyes pedagógusok sem tartják fontosnak, nem tekintik egyenrangúnak a többi tanórán kívüli tevékenységtípussal. Egyáltalán nem ritka, hogy még haragszanak is az egészre, mert időnként igen kellemetlen időpontban nekik is kell ügyeletet vállalniuk a klubban. Ebben a hangulatban nincs csodálkozni való azon, hogy igen-igen nehéz a klub vezetésére vállalkozó pedagógust találni. Figyelemre méltó jelenség, hogy a klubvezetői munkától való félelemben a rossz körülményekkel, a pénzháánnyal, az újabb elfoglaltsággal egyenrangúan fontos szerepet játszik a klubnak, mint tevékenységi formának az alacsony presztizse. A vezetést végül is elvállaló pedagógusok között akad olyan, aki valóban önként és örömmel kezd a feladatához. Átfogó vizsgálat hiányában nem tudok igazán megbízható képet rajzolni arról, hogy milyen általában a klubvezető kiválasztásának, megbízásának mechanizmusa. Az azonban biztos, hogy van három, több helyen is alkalmazott, jellemzőnek tűnő eljárás mód. Az egyik az, hogy az a tanár kapja ezt a munkát, akinek viszonylag kevés az óraszám, s aki így munkaköri feladatként láthatja el a klub irányítását. /Sok vonatkozásban hasonlít ehhez az az eset, amikor a feladat megoldásáért túlóra-díjat fizetnek, így ez egyfajta fizeteskiegészítő szerepet tölt be./ A másik esetben a klub irányítása az adott pedagógus pártmunkája vagy társadalmi megbízatása. A harmadik klubvezető típushoz azok a fiatal tanárok tartoznak, akiket azzal beszélnek rá erre a feladatra, hogy ők még ráérnek, nincs családjuk, s életkorukból következően különben is ők állnak legközelebb a tanulókhöz. Az teljesen változó, hogy ezt társadalmi munkában, vagy némi tiszteletdíj ellenében kérik tőlük. Érthető módon az így megbízottak körében nagyon nagy a fluktuáció, hiszen ha jön egy új, egy még fiatalabb kolléga, ha csak lehet, tovább adják neki a klubot. /Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a klubos munkakör állandó továbbadása a művelődési házaknál is gyakorlat. / Van olyan iskola is, ahol nincs klubvezető, ahol a klubnak nevezett programokért vagy az igazgatóhelyettes, vagy alkalmankénti megbízás alapján, mindig más-más tanár a felelős.

Akárhogy is választják ki a klub irányítóját, abban sajnos teljes az egység, hogy a megbízott tanárok úgy kezdenek a munkához, hogy nagyon keveset, nem egyszer semmit sem tudnak erről a közművelődési formáról. Ritka kivételtől eltekintve nem is kapnak semmilyen segítséget. Az a tapasztalat, hogy általában valamiféle általános kulturfelélősi teendőket tartanak feladatuknak. Ugy tudják, vagy gondolják, hogy időnként - lehetőleg nem túl gyakran - kell valamilyen rendezvényt szervezniük, amire minél több tanulót kell mozgósítaniuk. Azt is valamennyien tudják persze, hogy néha discót is kell engedni a fiataloknak. Közösséget - s ez a klub rosszul értelmezett nyitottságából természetszerűen következik - tulajdonképpen senki nem akar csinálni, illetve nem törekszik arra, hogy teremtdjék közösség.

Akarják-e a gyerekek a klubot? Ez az a kérdés, amire kívülről végképp nagyon nehéz hiteles választ adni, s aminek eldöntéséhez mindig, minden iskolában meg kellene kérdezni őket. Annyit persze lehet tudni, hogy diákparlamenteken általában szóba kerül a klub létesítésének, vagy ha az már van, a felszerelés gazdagításának igény. Az is csaknem biztosra vehető, hogy a tanulók szívesen veszik, ha van az iskolában egy olyan helyiség, amit maguk diszithetnek, ahol játszhatnak, táncolhatnak. Hogy pontosan milyen klubéletet szeretnének, hogy képzelnék annak működését, azt sajnos nemcsak én nem tudom, hanem tapasztalataim szerint az iskolák vezetői, az irányító tanárok sem. Ezt felderítő beszélgetéseket legfeljebb csak a KISZ-vezetőséggel folytatnak. Mivel a klub alakításának lehetőségét nem bizzák a diákokra, a klubba jelentkezni sem kell, az sem derül ki igazán, hogy kik és hányan szeretnének rendszeresen oda eljárni.

A gyerekek véleményével, szándékaival kapcsolatos bizonytalanság másik, az előzőnél is lényegesebb oka az, hogy a tanulók, ha ilyen-olyan fórumon mondanak, mondhatnak is valamit a klubról, akkor ez rendszerint csak általánosság. Ez pedig azért van így, mert gyakran nem is tudják, mi a klub, mi ennek

az értelme, mit lehet ott csinálni. Az iskolások számára, ha részleteiben nem is ismert, de nagy vonalakban egyértelműen világos, hogy mire jó a matematikai, fizikai vagy történelmi szakkör. Körülbelül azt is tudják, hogy mit csinálnak egy színjátszó csoportban, egy kórusban, vagy egy fotó-szakkörben. A sport jellegű szakkörök vagy különórák sem szorulnak magyarázatra. De aki még sohasem járt klubban, az e szó hallatára igazán nem sejtheti, hogy valójában mi az, hogy nem csupán egy olyan helyiséget jelent a megnevezés, ahol játékok vannak, meg szól a magnó. Honnan is tudhatnák, hogy ez egy olyan sajátos közösség, amit ő maga tervezhet, ami az ő ötletei alapján jöhet létre, ami nem, vagy nem elsősorban egy tudományágban, tantárgyban való elmélyülést, vagy egy művészeti ággal való megismerkedést, nem közös szereplésekre való felkészülést szolgál, hanem az a célja, hogy módot adjon az életben és az iskolában szerzett élmények, jó vagy rossz tapasztalatok megbeszélésére, a másokkal való igazi megismerkedésre, baráti kapcsolatok kialakulására. A klub alkalmas a tagjait foglalkoztató izgalmas politikai, morális, vagy akár tudományos kérdések megvitatására, érdekes emberekkel való találkozásra stb., arra, hogy az iskola a tanulók számára ne csak munkahely, de a baráti együttlétek színtere is legyen.

Nem tudom hol és hány iskolában hangzott el akárcsak egy rövid tájékoztató, hivatkozó, kedvesítő ismertető a mindenkori elsősöknek, vagy legalább a klubos alapszervezet tagjainak. Félek, hogy nagyon szomorú eredményt kapnánk, ha ezt egyszer megkísérelnénk felmérni. Meggyőződésem, hogy a klub lehetőségeit, a klubélet örömeit ecsetelő ismertető hiánya nem az igazgató vagy a klubvezető tanár nemtörődömségének következménye, nem valamiféle mulasztás. Ugy gondolom, hogy mindennek az az oka, hogy érdemben ők is keveset tudnak a klubról. E tevékenységi forma már említett alacsony presztízse miatt, nem is nagyon törik magukat az információszerzéssel. Enélkül pedig, bármennyire is alapvető, nem elég a pedagógus képzettség egy klub szervezéséhez, kiállításához. A klubokkal foglalkozó népművelőknek sokkal több, az iskolai klubok sajátosságait figyelembe vevő segítséget kellene adniuk a pedagógusok számára.

Mi tehát valójában ma az iskolai klub? Nehéz feltételek között szervezett, az esetek többségében ritkán és rendszeretlenül megtartott, nem különösebben fontosnak minősített programok egymásutánjai, amelyek vagy egy erre a célra kijelölt klubteremben, vagy az iskola valamely tantermében, esetleg szabadtéren folynak. Tagságuk nincs, s ennek következtében irányítójuk is sokkal inkább nevezhető klub-, vagy még inkább kulturfelelősnek, mint klubvezetőnek. Egyszóval nem klubok abban az értelemben, ahogy ma ezt az elnevezést - a már említett értelmezési zűrzavar ellenére - általában használjuk a közművelődési gyakorlatban.

Miért tapasztalható mégis valamiféle görcsös ragaszkodás ahhoz, hogy a tanórán kívüli programok egyikét, másikat klubként tartsák számon az iskolában? Bizonyos, hogy egyrészt egyfajta félreértés, másrészt az irányítás ludas ebben. Az élet más területein is gyakran előfordul, hogy egy önmagában jó javaslat, egy okos irányelv vagy ajánlás a gyakorlatban eltorzul. Meggyőződésem, hogy a klubmozgalom indításakor, s később a közművelődési törvény megjelenése után is szükséges és érdemes volt az iskolák figyelmét felhívni a klubra, mint hasznos közösségi művelődési formára. Jó célt szolgáltak a klubok kialakítását, berendezését ösztönző és segítő különböző támogatási akciók. Azt is elismerem, hogy egy központilag ajánlott és támogatott munkaforma megvalósulását figyelemmel kell kísérni és ellenőrizni is időnként. Azt azonban károsnak tartom, hogy mindezeknek az intézkedéseknek az lett a következménye, hogy ott is nyilvántartjuk a klubokat, ahol már nem működnek, nincs rájuk szükség, s hogy beszélünk róla, jelentjük, még szakfelügyeljük is. Pedig bent az iskolában és kívül is egyaránt tudjuk, hogy az, amit klubnak nevezünk, az valami egészen más. Feltételezhetően abban is egy véleményen vagyunk valamennyien, hogy az irodalmi színpad, az ismeretterjesztő előadás, az osztály klubdelután, vagy egy archiv filmbemutató-sorozat stb. nagyon fontos és hasznos dolgok, valamennyien részei az iskolai közművelődési munkának, mind-mind hozzájárulnak a sokat emlegetett nyitott iskola megvalósulásához.

Lehet, hogy aránytalanul, sokszor és egyoldalúan csak a klub létezését kérte számon az irányítás, a felügyelet az iskolák vezetőitől? Vagy erre a közművelődési tevékenységi formára a legkönnyebb valamilyen anyagi támogatást kapni? Nem tudom, melyik a valószínűbb ok a kettő közül. Az azonban biztos, hogy ahol lehet, ott valódi és jó klubokat kell szervezni, illetve engedni és segíteni, hogy a gyerekek sok minden más forma mellett, ezt is csinálhassanak maguknak.

Hogy képzelem mindezt? Először is, szükség lenne egy párbeszéd az iskolák vezetőivel, amelyen megvitatásra kerülne a klub problémája olyan módon, hogy kiderüljön nevelő-emberformáló lehetősége és funkciója. Nem hiszem, hogy nehéz lenne pedagógusoknak bizonyítani, mennyire fontos, hogy a gyerekek társas kapcsolatának kultúráját, ember- és társadalomismeretét, konfliktust tűrő képességét, vitakészségét, beszédkészségét, önértékelését, közéletiségre való felkészülését, vagy szervező és vezető képességét - hogy csak néhányat említsék a klub legfontosabb feladatai közül - ilyen módon is elősegítsük. E párbeszéd során azt is tisztázni kell, hogy a klub nagyon érdekes és hasznos dolog, de csak egyik a sok lehetőség közül, nem helyettesítheti a többi közművelődési formát, s ennek szerepét sem töltheti be más.

Egyetértésre kellene jutni abban is, hogy a klub jellemzően közösségi forma, kiscsoport, aminek létszám-korlátai vannak, amelyhez élő, valóságos, rendszeres tagság kell. Ha egy iskolából nagyon sokan akarnak klubba járni, akkor ott több klubközösség létesítését kell biztosítani. Végül szót kell ejtenünk a működés minimális feltételeiről is: lehetőleg egy állandó helyiség, a tanári ügyelet biztosítása, vagy /s miért lenne ez lehetetlen?/ a tanári felügyeletről való lemondás. Azt is nyomatékosan hangsúlyozni kell, hogy klub nincs az ehhez kedvet érzők önálló tevékenysége nélkül, hogy csak a gyerekekkel együtt és nem a gyerekeknek lehet csinálni, hogy csak akkor érdemes hozzákezdeni, ha vannak olyanok, akik akarják és vállalják a részvételt, a klubélet alakítását.

Másodszor: az iskola vezetőjének segítenie kell abban, hogy a klub irányítását, pontosabban a patronálást a gyerekekkel baráti viszony teremtésére képes, a feladatot szívesen és örömmel vállaló pedagógus kapja. /E munka megfizetésére adott a törvényes lehetőség! / A tanári kar egészével el kellene fogadtatni ezt az iskolán kívüli művelődési formát. Ha jól csináljuk a klubot, nem nehéz elhinni, hogy ugyanolyan fontos és szép, mint bármely szakkör vagy tanórán kívüli munkaforma. Égetően szükségesnek tűnik a pedagógus klubvezetők időközönkénti tanácskozásának, tapasztalatcseréjének - s nem hiszem, hogy ez sértő! - továbbképzést is jelentő fórumának összehívása. Elgondolni is jó, hogy milyen izgalmas és hasznos, a szó teljes értelmében vett nevelői értekezletek lehetnének ezek.

Harmadszor: oda kellene adni a gyerekeknek, a klubtagoknak a klubot! Csak akkor lesz igazi, ha az övéké, s ha ezt tudják is, érzik is. Nem a termet, a klubhelyiséget természetesen, még csak egy kulcs átadása sem feltétlenül fontos mindehhez. Az azonban igen, hogy klubbeli életüket - az irányító tanár felnőtt baráti segítségével - ők tervezzék, ők szervezzék, hogy a klubban arról legyen szó, ami őket foglalkoztatja, amire ők kíváncsiak. Mindig érezzék azt, hogy itt mindenki érdeklődik irántuk, kíváncsi a gondolataikra, a problémáikra, a véleményükre. Minden egyes tag lássa, nélküle a közösség, az együttlétnek nem lennének, vagy legalább is mások lennének. Nem egyszerűen, sőt nem is elsősorban arra gondolok, hogy kelljenek gyerekvezetők, vagy vezetőség, hanem arra, hogy - mint minden más baráti társaságban - mindenkinek legyen meg a maga, más által be nem tölthető szerepe, hogy valamennyien kapjanak vezetői szerepeket is, juthassanak döntési élményhez, lehessenek egyszer-egyszer "főszereplők".

Kellenének ilyen klubok az iskolákban? Szentül hiszem. Lehet ilyet csinálni? Nemcsak hiszem, de - ha nem is tanítástervezetben - már láttam is. S azt is láttam és tapasztaltam, mennyi élményt, milyen sok ismeret, milyen nagy örömet ad egy ilyen közösség mindazoknak, akik beletartoznak. Ugy gon-

dolom, a jövőben sokkal nagyobb szerepet kell kapniuk általában az oldott művelődési formáknak, s ezen belül a klubnak is. Mindehhez persze az kell, hogy mindannyian bátran szembenézzünk a jelenlegi helyzettel, s ha kell, gyökeresen mást csináljunk, mint eddig. Érdemes lenne átfogóan megvizsgálni, hogy milyen művelődési formákat terveznek ma az iskolák, mit és hogy kínálnak az iskoláknak, a diákoknak a közművelődési intézmények. Ilyen átfogó vizsgálat híján, valójában bizonyíték nélkül kell hangot adnom annak az aggodalomnak, hogy pillanatnyilag nincs a gyerekeknek kellő számú érdekes programajánlatuk, kevés a választási lehetőség, s végképp kevés, vagy alig van olyan alkalom, olyan keret-forma, amelyet a gyerekek maguk tölthetnének meg tartalommal. Túlzottan hivatalos, túlságosan beszabályozott minden iskolán kívüli művelődési lehetőség. A meglévő formákat nem az érdeklődés, hanem az órakeret, vagy más intézményi szempontok alapján hívjuk életre. Túlságosan sokszor szervezünk hivatalosan, körlevél útján, alig-alig fordulunk programajánlatainkkal, propagandánkkal közvetlenül a gyerekekhez. A KISZ-szervezetek is sokszor bürokratikus jelleggel támogatják az iskola közművelődési tevékenységét. Mindezek eredményeként az iskolán kívüli művelődésben való részvétel a tanulók számára igen sokszor plusz tanórát jelent.

Mit lehetne-kellene tenni? Mindenek előtt egy nyelvet beszélni az oldott művelődési formák szükségességével kapcsolatban. Kellene olyan központi akciók, amelyek arra ösztönzik az iskolákat, s az iskoláknak szolgáltatást adó közművelődési intézményeket is, hogy sokféle művelődési, "alkotási" lehetőséget biztosítsanak a gyerekeknek. El kell érni, hogy ne számokat, konkrét közművelődési formákat kérjünk számon, hanem a valóságos érdeklődésre és szükségletre építő, önálló, kreatív tevékenységre módot adó lehetőségeket. Meg kell gondolnunk azt is, hogy milyen szempontból versenyeztetjük az iskolákat vagy a művelődési otthonokat. Elképzelhető, hogy a különböző pályázat, illetve vetélkedő jellegű akciókra a jövőben is szükség lesz, az azonban meggyőződésem, hogy nem a jelenlegi for-

májukban. /Pl. klubvezetőket és nem klubokat kell versenyeztetni!/
/

Nevelői és nemesak szervezői kapcsolatra lenne szükség az iskolák és a közmívelődési intézmények között. Elengedhetetlen a tanárok felkészítése az iskolán kívüli formák munkamódszereire, a felnőtt baráti magatartás kialakítására. Fel-tétlenül nagyobb megbecsülést kell kapnia az iskolai köz-mívelődési tevékenység egészének.

Minél hamarabb meg kellene tennünk mindezeket, mert enélkül mesterségesen tartósítjuk azt az állapotot, hogy a kultúrát csak "szolgáltatjuk" a gyerekeknek, nekik csak passzívan be kell fogadni egy sor olyan ismeretet, amit valakik, mások tartanak fontosnak. Mert enélkül nem szűnik meg az, hogy a tanulás-szórakozás, illetve a művelődés - jól érzem magam - két teljesen különvált, sőt egymásnak ellentmondó dolog a felnövekvő generáció szemében. Végül, mindezek nélkül nem szüntethető meg a munka és a szabadidő merev elválása, szembenállása sem. Ezek nélkül a váltások nélkül pusztá kívánság marad, hogy egyre inkább értelmesebb, kreatívabb, alkotókésebb, boldogabb gyerekek hagyják el az iskolát.

Meggyőződésem, hogy ha az oldott művelődési formák megfelelő helyet és jelentőséget kapnak, akkor ez nagymértékben elősegítheti az iskolák hosszútávú nevelési célkitűzéseinek megvalósítását is, ami közül elég csak néhányat megemlíteni, hogy jelentőségét a maga nagyságában felfogjuk:

- az önképzés, az önművelés eszközeinek és igényének el-sajátíttatása, az önállóság és öntevékenységek kibonta-koztatása;
- helyzetfelismerés, probléma-megoldó képesség fejleszté-se, a bármilyen típusú tudás alkalmazásának megtanítá-sa;
- a tanulók életének egyre teljesebb átfogása, az esély-egyenlőtlenség csökkentése, az egyénekhez mért módsze-rek és eszközök mind gyakoribb alkalmazása;

- a felelősségtudat kialakítása, annak biztosítása, hogy az oktatási intézmény az aktív közösségi élet, a közélet gyakorló terepe legyen;
- a morális nevelőhatás erősítése, a mentálhigiénés funkciók teljesebb ellátása.

Életünk egyre több idejét töltjük tanulással, annak iskolai formájával is. Nem mindegy, mi mindent tudunk ott elsajátítani a teljes értelmi kultúra egészéből, s egyáltalán nem mindegy, hogyan érezzük magunkat benne. Hiszem, hogy az oldott művelődési formák beköltözése és elterjedése az iskolákban hozzájárul a teljesítőképes tudás megszerzéséhez, az iskolás kor tartalmasabbá, örömtelibbé tételéhez.